

HISTORIČNI REHAB

(Ivana Bulatović: *Pračerka*, Partizanska knjiga, Kikinda, 2021)

Odmah da bude kazano, *Pračerka* ili kako sam naučila srpski i prestala da se plašim je sjajan roman. Razgaljujuć, pun ludosti i čudesa, zavrtlancija i bizarnosti, prštav od smeha koji ne posustaje, ne prigušuje se u zadržkama, ne taktizira s odstupnicama. Retko kad se neki prozni tekst tako gromoglasno nasmejao i razigrao u srpskoj književnosti. Jedini koji mi se u ovom trenutku čini punopravnim poetičkim prethodnikom učinio je to pre tačno jednog veka. U epskoj kulturi svečanog patosa i komemorativne ozbiljnosti svakako da nije poželjno nacionalni jezik, istoriju/istoriografiju i mit karnevalski obrnuti naopačke kao što je to učinila Ivana Bulatović u svojoj burleski, i pre nje Rastko Petrović u svojoj. Autorka je i sam jezik raspojasala karnevalski, bez čega uostalom i ne bi bilo burleske, lucidnošću, veštinom, vrcavošću i smelošću nespecifičnom za romaneskne uratke u srpskoj književnosti. I opet mi se nameće samo jedan punopravni jezičko-eksperimentalni prozni prethodnik *Pračerke*. Jezičko iskustvo *Pračerke* priziva u svoje okruženje prevod *Gargantue i Pantagruela* Stanislava Vinavera, tu ekscesnu jezičku performativnost, pomeranje jezičko-egzistencijalnih granica radi otvaranja za sve ono što je sankcionisano, marginalizovano i potisnuto u kulturnoj svesti i njenoj rigidnoj jezičkoj normi. I omrsila ju je i zabiberila baš poput Vinavera. Već su ova dva povučena luka, koja upućuju na poetička formatiranja romana Ivane Bulatović, dovoljna da čitanju *Pračerke* pristupimo s velikim poverenjem (ili sumnjičavo, kako ko). Međutim, roman otvara i perspektivu na čiju subverzivnost nacionalni jezik, istorija i mit, te strategije njihove komodifikacije još uvek nisu otporni.

U mnogo čemu neobična junakinja, naratorica Dana Jovanović, devojka na koncu dva-desetih godina, dolazi iz Čikaga u Beograd na rehabilitaciju. Proces beogradskog izlečenja od heroinske zavisnosti projektovan je kao isceljujuća potraga za „srpskom duhovnošću“. Navodnike valja staviti budući da su to reči Dane Jovanović, ali se navedena sintagma, odnosno njen etnofiletistički sadržaj, uokvirena interpunkcijskim znacima smešta baš tamo gde joj je mesto, u red *navodnih* i *pseudo* kategorija. Upuštajući se u potragu za „srpskom duhovnošću“, sama Dana pak nema skepsi prema nacionalističkoj spiritualnosti i njenoj paradoksalnosti (i nesuvislosti), već joj pristupa s pozicija, opet oksimoronski, temeljno indoktrinirane naivnosti čija se zloćudnost mimikrijski zaodeva u bezazlenost. Komični efekti koji proističu iz sudara njene prividne bezazlenosti, vođene radoznom upornošću, i konfliktnog istorijskog nasleđa ne pacifikuju Daninu naivnost, pa ni njenu autentičnu dobronamernost. Oni suštinski ogoljavaju revizionistički diskurs koji modeluje savremenu srpsku kulturu, kao i ideološku paralizu u kojoj je zgrčena kolektivna svest.

Potragu za srpskom duhovnošću, po nacionalno proverenom maskulinističkom receptu, Dana Jovanović, vođena potrebom da se poveže sa svojim korenima, otpočinje željom da sazna istinu o svom đedu Peru, navodnoj golootočkoj žrtvi komunističkog terora i njegovoj ulozi u istoriji. Danino putovanje, potraga za *svetilnicima* srpske duhovnosti, prerasta u *on the road* političku travestiju. *Pračerka* je ubedljiv odgovor na (retoričko) pitanje Dubravke Ugrešić: šta je sa ženama u kontekstu književnih putovanja jer, kako je napisala, u književnosti uvek putuju muškarci, dolaze i odlaze i prolivaju svoje suze razmetne po svim književnim epohama. (Pra)čerka razmetna, odnosno, preciznije kazano, njena autorka, nasmejala se i zasekla tamo gde suze iskupljaju. Dana se ne smeje – ona se šokira, pati, skandalizuje, traumatizuje otkrićima do kojih dolazi, a koja oponiraju njenim temeljnim pretpostavkama. Naposletku, putovanje kojim je nastojala da se legitimiše u srpskoj duhovnosti Dana okončava s ispisnicom. I tek tada osmehnuta.

U srpsku duhovnost naratorka pokušava da prodre učeći ili nanovo savladavajući srpski jezik. Jer, po svoj prilici, srpski jeste Danin maternji jezik, zaboravljen u emigraciji, koji ponovo uči nakon povratka. Učenje srpskog jezika i komunikacija postavljaju niz prepreka za naratorku. Pozicija drugosti, odnosno stranosti u kojoj se Dana nalazi u procesu usvajanja jezika, efektna je perspektiva za osvetljavanje jezičkog rada i njegovih ideoloških učinaka (i/li obrnuto). Ono što Dani ne uspeva, što joj uporno izmiče jeste prevođenje iskustva i stečenog znanja na srpski, taj *nemogući jezik*, kako je zaprepašćeno uzviknula u jednom trenutku. Jer, ona ne želi da stekne iskustvo učeći srpski, ono joj je apriorno nametnuto, upisano u identitetske okvire u koje nastoji da se ušuška. Njen inicijalni naum je isključivo potvrđivanje sebe u tom identitetu, simbioza s njim. Želja da se ukoreni, pronade svoje mesto, postane đed Pero i da on postane ona, „kao u neki ritual“, suočavaće Danu s prevođenjem ključnih narativa srpske duhovnosti – opsesija muškim genealogijama svetorodnih rodoslova, nekrofilni patriotizam, nacionalizam, Sveti Sava, poslovična mudrost srpskog seljaka, mitizacija vremena, „muško bez circumsized“ – što će rezultirati spoznajnim užasima (recimo, „svaki može postati Srbin, ako tako oće“). Otadžbinska vrednosna vertikalna i njena ikonografija i simbolika (o koju se Dana smehotresno sapliće) trebalo je da obezbede uporište posrnuloj Dani, čvrstoća i čistoća njene konstrukcije da joj omoguće i telesnu i duhovnu rehabilitaciju. Heroin će se pak zameniti *nečistoćama* i zazornostima druge vrste, i u duhovnom i telesnom smislu.

Inverzije duhovnog i telesnog, te uzvišenog i niskog, kao temeljni poetički postupak, najdublje su upisane u jezik kojim Dana opšti, u *tom* nemogućem srpskom. Jezik romana, motivisan Daninim nepoznavanjem srpskog koji je oslobađa zlonamernosti (vanredno duhovito izvedeni kalamburi, paranomazije, semantička iskliznuća i permutacije, doslovna upotreba frazeologizama, upotreba istoricizama, lapsusi, izbor sinonima u pogrešnom kontekstu), prostor je radikalne autorske intervencije koju možemo razumeti i kao temeljnu jezičku detoksikaciju i rehabilitaciju. Potiranjem pravolinijske veze između označenog i označitelja, Dana biva uvučena u mrežu višesmislenih, simultano mogućih i alternativnih značenja. Njen jezik je zazoran i nemoguć jer je hibrid, nomadski jezik, mesto višestrukih identifikacija koje je nezamislivo i nemislivo u jezičkoj fizionomiji srpske duhovnosti.

Jezik *Pračerke* i mehanizmi njegove instrumentalizacije najdoslednije odražavaju ono što Danu dočekuje na putu ka istorijskoj istini – preinačenja, podmetanje, krivotvorenje, mistifikacije, kolaboracije, konvertitstvo, kolektivne amnezije i anamneze. Prava i neprava istorija prelaju se kroz pravi i nepravi jezik, relevantne i nerelevantne izvore (i korene). Apropos Daninih izvora, vrlo je sugestivna aluzija na *Underground*, jednu od Daninih referentnih tački znanja o Jugoslaviji. Aluzija na film može se višestruko poetički lokalizovati u *Pračerki* i posmatrati kao estetički „koren“ kojem roman Ivane Bulatović oponira. Manipulativna i mistifikatorska politika reprezentacije jugoslovenskog socijalističkog režima u filmu (u skladu s imperativima srpske duhovnosti) predmet je satiričkog ogoljavanja u *Pračerki*, a roman se reakcionarnom zlorabljenju postmodernističkih stvaralačkih praksi na istorijske teme suprotstavlja svojim emancipatorskim formalno--jezičkim ludizmom.

Jedan po jedan narativ srpske duhovnosti prevodi se na materijalno-telesni plan u urnebesnom, melodramskom *porodičnom cirkusu* koji vrhuni u epizodi Danine konačne (samo)spoznaje realizovane u najpodesnijem mikrožanrovskom izboru, „parodia sacra“, u kojoj izranja (i doslovno) apokrifna istina. Alternativna istorija/priča iskršavala je u Daninim snovima, epifanijskim prozracima i kontuznim stanjima. Međutim, Dana ne biva dovedena na pozicije epsitemološkog relativizma, već uviđa da istorijska istina mnogo duguje narativnim veštinama i lukavstvima svojih pripovedača (na jednom mestu će Dana postaviti tačnu dijagnozu – „Previše je poverovao, nije trebo toliko. I ostali, mnogo su verovali što jeste nešto što nije“). Esencija te vanumne, usmene, jeretičke istorije/priče biva sibilski šifrovana u saopštenju baba Savke, čije se „ukradne pameti“ devojčica Dana plašila. Tu priču Dani posreduje ženska mreža pripovedačica, od baba Savke, preko rođake Koviljke i tetka Dese do Trojeručice, a ona je potisnuta i u Daninom adresiranju majke, koje s periferije teksta izranja u samo njegovo središte. Ta priča razotkriva traume drugojačijeg kova, traume koje ili nisu upisane u čvorna mesta srpske duhovnosti ili ih ona pretpostavlja kao svoje utemeljujuće činove. Međutim, žensko iskustvo (iskustvo *žarisrca* i *živorotke*) u romanu se predočava i u subverzivnoj perspektivi, bez i natruha viktimizacije, na šta je srpska književnost dugo čekala.

Oniričko saopštenje baba Savke, verbalni seksualni inuendo, razotkriva mesto razlike kao mesto konstrukcije identiteta, upućujući na seksualne fantazme patrijarhata i uporišta balkanske muškosti, te njenih anksioznosti i frustracija (s kojima se autorka poigrava tokom čitavog romana). Iskustvo i znanje koje Dana stiče ženskom linijom osvedočava potpuni neuspeh ključnog projekta patrijarhata – kontrole ženske seksualnosti, odnosno njene reproduktivnosti. Žensko iskustvo nepokornosti, te rodoslovnog oplemenjivanja, koje je moguće saopštiti samo na Daninom nemogućem srpskom jeziku, izmiče patrijarhalnoj logici čistote, celibata i mačoizma. Danine pretkinje izneveravaju patrijarhalnu rodnu ideologiju u kojoj su žene figure biološke i kulturne reprodukcije nacije. Tu fikciju one su izneveravale prelazeći granice, bivajući putnice poput same Dane, i uživajući, podrivajući time još jedan seksualni fantazam balkanskog patrijarhata. Baba Savkin kikut, koji Dani tumači Crna Trojeručica, poričući bez ostatka (kripto)rasistički naboj babinog saopštenja, jedno je od najslobodarskijih mesta srpske književnosti na temu ženske erotike.

Iako je u jednom trenutku Dana pretpostavila da je „sloboda od historije kad nema voda, nema stuja, nema potreba za kanalizacija, jer nema žena da sere, u smislu da naređuje čistoću“, ispostaviće se da ka slobodi od istorije i srpske duhovnosti vode i „sranja“ koje su njene pretkinje gerilskom borbom pravile. Naučivši njihov jezik, maternji jezik, Dana Jovanović je prestala da se plaši. Posebno zadovoljstvo pričinjava činjenica da je roman Ivane Bulatović objavljen u godini u kojoj se u institucionalnim svetilnicima intenzivno lamentira nad ugroženošću srpskog jezika, te da rodna jezička ideologija preti da *circumsized*-uje koren srpske duhovnosti i identiteta. Ostaje nam još da vidimo ko se sve plaši Dane Jovanović, čiji nas jezik divno podseća ne da u srpskom ima mesta i za *praćerke*, već da je to njihov jezik, jezik *praćerki* koje u njemu i na njemu uživaju.